

Милица Н. Стевановић
 Народна библиотека Крушевац
 milicas04@yahoo.com

УДК 028:004.738.5(049.32)

ДИГИТАЛНО ДРУШТВЕНО ЧИТАЊЕ

Pianzola, Federico. *Digital Social Reading: Sharing Fiction in the 21st Century*. MIT Press, 2021.

Нове комуникативне платформе и дигитални канали за стварање и дељење различитих садржаја, које нам је донео 21. век, темељно су променили неке односе и праксе на којима је почивала аналогна цивилизација. Промене на пољу друштвености, промене концепта књиге и начина читања, привлаче велику пажњу стручњака различитих профила, али њихова комплексност и даље измиче свеобухватној критичкој анализи.

Један од покушаја теоретизације и обухватнијег приступа овим темама резултирао је књигом *Дигитално друштвено читање*, коју потписује италијански аутор Федерико Пјанцола, доцент за дигиталне хуманистичке науке на Универзитету Гронинген у Холандији. На мериторност аутора да се позабави назначеном темом упућују и подаци да је он суоснивач и главни уредник *Enthymema*, међународног академског часописа за теорију, критику и филозофију књижевности отвореног приступа и члан научног саветодавног одбора OPERAS-а – истраживачке инфраструктуре која подржава отворену научну комуникацију у друштвеним и хуманистичким наукама у европском истраживачком простору. Књига је издата маја 2021. године, а суфинансирао ју је Програм Европске уније за истраживање и иновације Хоризонт 2020.

Поред штампаног издања, књига има и електронску верзију у отвореном приступу (<https://doi.org/10.1162/ba67f642.a0d97dee>). У њеном онлајн издању истакнут је позив читаоцима за коментарисање и писање критичких осврта, који би потом били уврштени у друго издање књиге – све то у циљу превазилажења ограничења нужно повезаних са визуром појединачног аутора сучељеног са изузетно комплексном темом. Писање коментара на маргинама књига стара је пракса, коју су подједнако примењивали средњовековни и модерни читаоци, али њена занимљивост у овом случају

је пре свега у томе што као облик дигиталног друштвеног читања представља отелотворење феномена о коме се промишља.

Дигитално друштвено читање организовано је у пет поглавља уоквирених уводним и закључним разматрањем.

Аутор на почетку скицира теоријски оквир свог истраживања, објашњавајући сваки део трочланог термина појединачно. Придев „дигитални” односи се на медиј који се користи за разговор о књигама и искуствима читања, попут веб-локација, друштвених медија и мобилних апликација. Притом, мноштво дигиталних платформи и алата аутор не види само као квантитативну промену у комуникативној сфери. Њихов утицај на врсте садржаја који се производе и деле, на стандарде квалитета (заснованих на широкој доступности културних модела, а не на институционализованој селекцији и уређивању) и на понашање људи као реакцију на те процесе, квалитативне су промене и представљају прави предмет Пјанцолиног истраживања. С обзиром на то да су неки од најзначајнијих медија у вези са књигама покренути 2006. године, попут Гудридса (Goodreads), Ватпеда (Wattpad), Лавлибукса (Lovely Books) или Твитера (Twitter), аутор сматра да имамо довољну историјску дистанцу да почнемо да разумевамо шта су сличности, разлике и еволуциони трендови у праксама читања. У маклуановском духу закључује да дигитални медији не само да утичу на квантитет преношених информација, већ и на промену жанрова и форми, као и на саму природу информација.

Говорећи о појму „друштвено”, Пјанцола констатује да је у ширем смислу читање одувек било друштвена активност и да су сви чинови читања засновани на некој врсти друштвене инфраструктуре. „Друштвено” се односи на сусрете мишљења, утисака и ставова, то је нешто што се дешава између читалаца и између читалаца и текстова и резултат је друштвене, технолошке и културне историје. Као кључни аспект савремене културе истакнута је конвергенција не медија, већ садржаја и људи. Праксе читања 21. века посредоване дигиталним алатима утичу на друштвеност књижевне продукције, дистрибуције и рецепције.

Појам „читање”, као најкомплекснији део трочланог термина, подвргнут је и најопсежнијој анализи. Аутор најпре даје еволутивни преглед читања ради контекстуализације дигиталног друштвеног читања у дугој историји ове активности. Наводећи мноштво термина везаних за појам „читање”, као што су читање изблиза, хиперчитање, читање на даљину, површно читање, дубинско читање, читање из задовољства, читање ради учења, вршњачко читање, читање као знак културног статуса и друге, Пјанцола наглашава да ће у његовом фокусу бити читање као когнитивно-афек-

тивна активност, приводећи тако своја приступна разматрања централној теми – у поднаслову књиге истакнутој као читање и дељење белетристике, тј. уметничке прозе, како би најприближније гласио превод енглеске речи *fiction*. Иако смо навикли да читање белетристике посматрамо као усамљену праксу, Пјанцола истиче да је то у ствари само један од многих начина читања и да у историјској перспективи представља тек 7% времена протекло од појаве писма. Конкретније, читање белетристике, као нова врста доколице, започиње у модерним временима, око 1700. године у Европи, и то успоном романа као књижевног жанра. Еволутивно, тај процес је текао од колективног (причање прича, читање наглас) преко индивидуалног ка новом колективном у виртуелном окружењу. Ипак, за разлику од теорије „Гутенбергове парентезе”, коју је написао дански професор Ларс Оле Сауерберг, и који је петсто година штампаног текста означио као уметак између усменог света који је доминирао до штампарске пресе и секундарне усмености коју доживљавамо од изума интернета, Пјанцола предвиђа да ће усамљено читање папирних књига још дуго постојати и коегзистирати са дигиталним друштвеним читањем.

Констатујући да дигитално читање није просто удвајање пракси читања на папиру, аутор се надаље усредсређује на њихове разлике, а као једну од најбитнијих види у систему издаваштва. Аутор се позива на истраживање професора Клеја Ширкија, по коме је у аналогном свету владао издавачки модел „филтрирај па објави”, док у дигиталном влада супротан – „објави па филтрирај”, при чему генерисани дигитални садржај филтрира сама публика. Процене (рецензије и рангирања) многобројних читалаца издавачи користе за развијање алгоритамиких система за персонализоване препоруке књига. Другим речима, утисци и осећања групног идентитета постају роба, а оно што омогућава да се неки текст окарактерише као књижевност јесте економска исплативост прогнозирана на основу популарности на мрежи. Уз ову тему, Пјанцола отвара и питање мотивације – питање разлога због којих људи деле садржаје као што су рецензије књига, белешке и фанфикције путем дигиталних медија, као и питање културних компетенција и вештина те нове, тзв. „трансмедијске” писмености.

Неколико наредних поглавља ове студије, најопштије речено, представља конкретизацију приступног теоретског плана. У поглављу које се бави класификацијама различитих облика дигиталног друштвеног читања, реч је дословно о врстама друштвених анотација и њиховим функцијама унутар дигиталних екосистема. Аутор систематизује претходна истраживања и тумачења различитих облика дигиталне интерактивности и даје нову унапређену таксономију. Анализирајући реакције читалаца

на мрежи, Пјанцола издваја десет категорија расположивих алата. То су: истицање или подвлачење – могућност присутна на готово свим е-читачима; „лебдећи прозор”, односно кратки текстови који се појављују изнад изворног текста кад курсор миша пређе преко речи или фразе; коментари на маргинама – маргиналије – текст написан у колони поред изворног текста, који је или увек видљив читаоцу, или је у панелу бочне траке која се може сакрити; коментар у дну странице; рејтинг – опција за оцењивање бележењем броја прегледа; рецензија – критички осврт који се обично односи на одређену књигу; форуми за дискусију – најчешће организовани по темама, посебно посвећени одређеним књигама, ауторима или жанровима; објаве на друштвеним медијима, као што су твитови, постови на Фејсбуку, Инстаграму итд. који се односе на књиге; тагови – ознаке које дефинишу одређене аспекте књиге, због чега се на неким платформама могу користити и као филтери за претрагу и најзад, као последњу, наводи листе, обележиваче и полице – односно средства за организовање информација у вези са књигама.

Да би одговорио на питања ко су корисници поменутих алата, тј. читаоци дигиталних књижевних садржаја, те како дигитални медији мењају публику на друштвеним мрежама и како утичу на естетски доживљај читања, аутор је користио три студије случаја. Основна идеја овог аналитичког метода садржана је у тврдњи да док су се познати теоретичари рецепције књижевног текста, попут Јауса, Изера и Ека, усредсредили на апстракције а не на стварне читаоце, дотле дигиталне платформе и апликације са својим могућностима враћају стварног читаоца у средиште пажње.

Прва студија, поткрепљена као и друге две табелама и графиконима, односи се на Ватпед – платформу која омогућава корисницима да пишу и објављују оригиналне приче или само читају и коментаришу приче које стварају други корисници. Занимљивост ове студије је у томе што уз опште податке попут оних о броју корисника, њиховој старосној доби, просечном времену проведеном на платформи на дневном нивоу, Ватпед омогућава компјутерски генерисано истраживање позитивних и негативних емоција које изазива одређено штиво код читалаца. У конкретном случају таквој анализи подвргнуто је, на Ватпеду најпопуларније класично дело – роман Џејн Остин *Гордосџ и њереграсуге*.

Друга студија анализира сајт „Наша сопствена архива” (Archive of Our Own – АОЗ) – сајт за хостовање трансформативних радова, попут фанфикције, фанвидеа итд., који су у потпуности креирали и који воде фанови. Посебно место у овој студији заузимају анализе фанфикција о Харију Потеру, као најбројнијих на АОЗ са 245.230 прича у октобру 2020, ис-

кључујући укрштање са другим фандомима (заједницама фанова). Најзначајнији налаз за обе поменуте студије тиче се питања најпопуларнијих жанрова – у оба случаја то су фанфикција (као „амблематична манифестација креативног и критичког читања”), затим романтика, тинејџерска фикција и акциони романи.

Трећа студија односи се на Гудридс, компанију у власништву Амазона, чији веб-сајт омогућава корисницима да се повезују на основу читалачких афинитета, да обележавају и оцењују књиге које су прочитали, на основу чега потом добијају препоруке књига које би их могле интересовати. У оквиру ове студије занимљиви су налази који се тичу родних преференција. Констатује се да мушкарци у просеку више оцењују кратке приче, хорор, политику и биографију, док жене чешће уживају у мотивима паранормалног и жанру савремене романсе. Најзначајније питање које се у оквиру ове студије поставља јесте да ли дигиталне платформе стандардизују укус читалаца јачањем конформизма у естетским судовима и да ли можемо веровати подацима који долазе са платформи које имају било прикривени, било отворени комерцијални интерес.¹

Као општи закључак о понашању читалаца у сва три случаја Пјанцола види у томе да у дигиталној сфери постоји „амбијентална припадност” и да се везе између људи заснивају на основу афинитета, а не географском, образовном, или неком другом формалном принципу, као и то да одређеност за одређене жанрове умногоме одређује природу дискусија читалаца на мрежи.

Пре него што се упусти у дебату о добрим и лошим странама употребе дигиталних технологија за читање, Пјанцола разматра могућности увођења дигиталног друштвеног читања у образовни процес. Иако је свестан изазова и опасности које подразумева читалачки активизам на мрежи, заступајући становиште да је вршњачка и групна дискусија моћно педагошко средство, недвосмислено се сврстава у поборнике ове праксе. Дигитално друштвено читање по њему поседује савршене инструменте за учење, као што су окупљање ученика око једног циља, фокусирање на резултат и отворена умрежена инфраструктура. Добити од примене ове методе умногоме произилазе из саме природе трансмедијске писменос-

¹ Као својеврсни одговор на ово питање може послужити списак најчитанијих књига на Гудридсу у 2017. години. Из приложеног се види да међу њима има оних које се често позајмљују у библиотекама и у распону од бестселера до књижевних класика. Међу њима су *Игре људи*, књиге о Харију Потеру, *Убити њицицу рујалицу*, *Ловац у ражи*, 1984, *Дневник Ане Франк*, Толкинове књиге *Господар мува* и друге.

ти, при чему су способност експериментисања, усвајања алтернативних идентитета, смислене интеракције са алатима, синтезе знања, процене поузданости и кредибилитета различитих извора информација, увиђања и поштовања више перспектива, развијање вештине писменог изражавања, само нека од њих.

У закључном разматрању аутор још једном потцртава потребу преиспитивања песимистичких тврдњи о ефектима читања на екрану и упућује својеврстан изазов традиционалној књижевној критици која можда прецењује свој утицај на читалачки укус, уз нарочит апел просветним радницима да ову врсту друштвеног читања треба третирати као институционално прихватљиву праксу и доброг савезника у настави.

Дугачак списак коришћене литературе показатељ је ширине истраживачког интересовања и озбиљности приступа једној комплексној теми. Захваљујући обиљу корисних података, али и синтези досадашњих знања и смерница за будућа промишљања, *Дијигитално друштвено читање* може се једнако препоручити као занимљиво штиво широкој публици, али и као релевантна литература заинтересованима за одређене дисциплине, попут историје и социологије књижевности, студија комунологије, дигиталног издаваштва и савремене педагошке праксе.